

ISSN 0027-8084

УДК 808.61./62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

L/2

БЕОГРАД
2019

НАШ ЈЕЗИК

ИЗДАЈЕ

ЛИНГВИСТИЧКО ДРУШТВО у БЕОГРАДУ

УРЕЂУЈЕ

БОДИСВАЈ

ГОДИНА I СВЕСКА I

БЕОГРАД

1932

НАШ ЈЕЗИК

L CB. 2

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

др Рајна ДРАГИЋЕВИЋ, др Јелена ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ,
др Весна ЛОМПАР, др Драгана МРШЕВИЋ РАДОВИЋ,
др Марина НИКОЛИЋ, др Мирослав НИКОЛИЋ,
др Борђе ОТАШЕВИЋ, др Милица РАДОВИЋ ТЕШИЋ,
др Стана РИСТИЋ, др Марина СПАСОЈЕВИЋ,
др Срето ТАНАСИЋ

Уредник
др СРЕТО ТАНАСИЋ

Секретар
др Марина Спасојевић

Ову свеску *Нашег језика* приредиле су
др Марина Николић и др Марина Спасојевић.

Рецензенти
др Марина Николић, др Владан Јовановић,
др Марина Спасојевић, др Срето Танасић

Према мишљењу Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије
бр. 413-00-1715/2001-01 ова публикација је од посебног интереса за науку.

НАШ ЈЕЗИК, часопис за српски књижевни језик, покренуло је 1932. г. Лингвистичко друштво у Београду, на челу са Александром Белићем, који је уредио седам књига предратне серије, као и девет књига и први двоброј десете књиге у новој, послератној серији часописа. Од 1960. до 1975. г. (књ. X/3–4–XXI/1–2) уредник часописа био је Михаило Стевановић, а у периоду од 1975. до 1996. г. (књ. XXI/3–XXX) Митар Пешикан. Часопис је од 1996. до 2005. г. (књ. XXXI–XXXVI) уређивао Мирослав Николић.

Наш језик излази у две годишње свеске, које чине једну књигу. Издаје га и прима рукописе Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, ел. пошта: isj@isj.sanu.ac.rs, nasjzikisjsanu@gmail.com.

Штампа Планета принт, Београд

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81

НАШ језик / уредник Срето Танасић. – Год. 1, бр. 1 (1932/1933) – год. 8, бр. 1 (1941); Н.С. Књ. 1 (1949/1950)–. – Београд: Институт за српски језик САНУ, 1932/1933– (Београд, Планета принт).

Полугодишње

ISSN 0027-8084 = Наш језик

COBISS.SR-ID 615951

Проф. др Срето Танасић, дописни члан АНУРС

*Радове на с̄раницама овог броја
часо̄писа Наш језик колеге,
̄пријатељи и некадашњи с̄уденӣи
̄освећују ̄роф. др Сре̄и Танасићу,
до̄исном члану АНУРС,
̄оводом седамдесе̄ година живо̄а
са искреним жељама за дугим живо̄ом
и не̄рекидним с̄варалаш̄вом*

НАШ ЈЕЗИК

Књига L

Св. 2 (2019)

САДРЖАЈ

Повод

- Седамдесет година живота др Срете Танасића – пола века љубави
према српском језику (МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ) 1–7
- Библиографија радова др Срете Танасића
(ВЕСНА Н. ЂОРЂЕВИЋ) 9–30

Срето Танасић у српској лингвистици

- Стандардизација српског језика и језичка култура у проучавањима
Срете Танасића (МАРИНА М. НИКОЛИЋ) 31–37
- Срето Танасић против језичких манипулација
(БИЉАНА С. САМАРЦИЋ) 39–47
- Значај Танасићевих истраживања за лексикографски третман
трпног глаголског придева у Речнику САНУ
(ЈОВАНА Б. ЈОВАНОВИЋ) 49–57

Акцентологија и фонологија

- Силазни акценти на непочетним слоговима ријечи у српском
књижевном језику (МИЛОРАД П. ДЕШИЋ) 59–64
- О прозодијским аспектима риме у српској поезији
(ДРАГА С. ЗЕЦ) 65–75
- Белићеви погледи на акценте и културу говора у часопису *Наш
језик* из данашње перспективе (АЛЕКСАНДРА Р. ЛОНЧАР
РАИЧЕВИЋ, МАРИНА С. ЈАЊИЋ) 77–85
- О неким спорним рефлексима *jaīa* (САЊА М. КУЉАНИН) 87–93

Морфологија и творба речи

- О архаизмима у српском језику, посебно граматичким
(ПРЕДРАГ Ј. ПИПЕР) 95–107

Прелазни карактер префиксоида у савременом српском језику (РАЈНА М. ДРАГИЋЕВИЋ)	109–116
Морфолошка средства којима се појачава или ослабљује значење мотивне речи у творби (нацрт за једну могућу морфологију градуабилности) (МИРЈАНА К. ИЛИЋ)	117–122
Статус лексеме <i>сам</i> у савременом српском језику (АНА М. ЈАЊУШЕВИЋ ОЛИВЕРИ)	123–129
Узвици у служби других врста речи у српском језику (ИВАНА В. ЛАЗИЋ-КОЊИК)	131–139
Експресивна вредност збирних именица које означавају етничке, националне, верске групе (ДРАГАНА Ј. ЦВИЈОВИЋ)	141–150
О могућим семантичким дистинкцијама глаголских именица у српском језику <i>јризнање</i> : <i>јризнавање</i> , <i>јридружијење</i> : <i>јридруживање</i> и сл. у контексту актуелне политике (МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ)	151–159
Видско парњаштво и акционалност (префикс <i>за-</i>) (ВЕСНА Н. ЂОРЂЕВИЋ)	161–168

Синтакса и семантика

О двјема спорним конструкцијама у српском језику (<i>за</i> + инфини- тив и <i>за</i> + акузатив у значењу одређивања правца кретања) (БРАНИСЛАВ М. ОСТОЈИЋ)	169–176
Значење и контекст: неки проблеми око значења и употребе гла- голских личних облика (РАДОЈЕ Д. СИМИЋ, ЈЕЛЕНА Р. ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ)	177–187
О реченицама са спојем <i>а</i> и <i>у</i> у везничкој позицији (МИЛОШ М. КОВАЧЕВИЋ)	189–196
Синтаксичке конструкције ‘глагол + <i>ми се</i> ’ у српском језику (ДИМКА В. САВОВА)	197–204
О једној посебној контрафактивној конструкцији у српском језику (ЉУДМИЛА В. ПОПОВИЋ)	205–220
Синтакса и семантика предикатског израза <i>јјознајти (се)</i> (ВЛАДИСЛАВА Ж. РУЖИЋ)	221–236
О предлогу <i>јјоврх</i> (ДУШКА Б. КЛИКОВАЦ)	237–258
Синтакса и семантика предлога <i>јјри</i> (ИВАНА Н. АНТОНИЋ)	259–268
О српском глаголу <i>јјријти</i> (НАДА Л. АРСЕНИЈЕВИЋ)	269–280
Значењски ресурси функционалних глагола: на примеру предик- ката ‘сукобити се’ (МИЛИВОЈ Б. АЛАНОВИЋ)	281–288
Утицај полипрефиксације глагола на њихово синтаксичко окружење (МИЛИЦА Љ. СТОЈАНОВИЋ)	289–295
О (лексичко-граматичким) значењима глаголских речи (ИВАНА Р. ЈОВАНОВИЋ)	297–306

Негација као језичка категорија – општи осврт (ЈЕЛЕНА Л. ПЕТКОВИЋ)	307–314
Један тип безличних реченица у српском и руском (у контексту језичке слике света) (БИЉАНА Ж. МАРИЋ)	315–322
Асиндетске структуре с концесивним значењем у савременом српском језику (МИЈАНА Ч. КУБУРИЋ МАЦУРА)	323–334
О употреби израза <i>један/једно с другим</i> и <i>једна с другом</i> у српском језику (ИВАНА З. МИТИЋ)	335–342
Линеаризација протосоцијативних и псеудосоцијативних кон- струкција у српском језику (МАРИЈА М. ОПАЧИЋ)	343–351
Императив као маркер неочекиваности (ДРАГАНА М. КЕРКЕЗ) ..	353–359
Статус финалних реченица у <i>Зборницима закона и уредбених указа</i> из пете деценије 19. века (ЈЕЛЕНА М. ПАВЛОВИЋ ЈОВАНОВИЋ)	361–368

Лексикологија, лексикографија и терминологија

Рјечници као средство успостављања ауторитета (ДАНКО М. ШИПКА)	369–386
Слов'янска терминологија кінца ХХ – початку ХХІ століть у діалози традиційної та електронної бібліографії (ВІКТОРИЈА Л. ІВАЩЕНКО)	387–397
Нова лексика у области туризма у савременом српском језику (ЂОРЂЕ Р. ОТАШЕВИЋ)	399–408
Саобраћајна терминологија у савременом српском језику (ГОРДАНА Д. ДИМКОВИЋ ТЕЛЕБАКОВИЋ)	409–418
Винаверове крушке <i>крусиџуменка</i> и <i>бергамка</i> и ријеч-двјије по- водом њих (НЕЂО Г. ЈОШИЋ)	419–427
Називи за печурке у српским народним говорима (МАРИНА С. ЈУРИШИЋ, ЈЕЛЕНА Д. ЈАНКОВИЋ)	429–439
Турцизми у 20. тому Речника САНУ (МАРИЈА С. БИНЂИЋ) ..	441–448
Прилог опису семантике придева <i>йразан</i> (НАТАША М. МИЛАНОВ)	449–456
Једно запажање о прилогу <i>вуковски</i> у српском језику (ИРЕНА Р. ЦВЕТКОВИЋ ТЕОФИЛОВИЋ)	457–463

Стилистика

Превођење као креативни и лингвистички изазов у савременом српском језику (НЕНАД Б. ВУКОВИЋ)	465–471
О стилистичким особинама Андрићева наратива у роману <i>На Дрини ћуџрија</i> (ГАЛИНА Г. ТЈАПКО)	473–485
Заграде у Андрићевим романима (БРАНКО Ђ. ТОШОВИЋ)	487–494

Суфикси <i>-ица</i> и <i>-ка</i> у језику Петра Кочића (ДРАГО В. ТЕШАНОВИЋ, ДРАГАНА Д. ЛАЗИЋ)	495–506
Индивидуална лексика у дјелу Исидоре Секулић (творбено- -семантичке одлике именица) (ВЕСЕЛИНА В. ЂУРКИН)	507–520
„Унутрашњост“ поетонима <i>Тигар</i> Бранка Топића (МИРЈАНА Н. СТОЈИСАВЉЕВИЋ)	521–527
(Не)референцијалност антецедента релативних клауза у песми „Он“ Сунчице Денић (ТАЊА З. РУСИМОВИЋ)	529–540

Прагматика

О пружању утехе саговорнику у говору свакодневне комуникације (БОЈАНА С. МИЛОСАВЉЕВИЋ)	541–550
Реторичка структурална теорија и реализација елементарних јединица дискурса на примеру онлајн коментара у српском и руском језику (РАДОСЛАВА М. ТРНАВАЦ)	551–570

Дијалектологија

О једној старој падежној конструкцији у говору источнобосан- ских Ера – генитив издвајања из скупине (СЛОБОДАН Н. РЕМЕТИЋ)	571–576
Третман полисемије и хомонимије у дијалекатским речницима (МАРТА Ж. БЈЕЛЕТИЋ)	577–585
Језичке крхотине и дијалекатски речник (НЕДЕЉКО Р. БОГДАНОВИЋ)	587–593
Говори Црне Горе у основици српског књижевног језика (МИОДРАГ В. ЈОВАНОВИЋ)	595–603
Западнобоснијска диалектна лексика в общесербском контек- сте (на примере говора Манячи) (ЕКАТЕРИНА И. ЯКУШКИНА)	605–613
Неке позајмљенице у коларској терминологији говора Карашева (МИХАЈ Н. РАДАН, МИЉАНА-РАДМИЛА М. УСКАТУ)	615–626
О акценту као прилогу очувању дијалекта (ЈОРДАНА С. МАРКОВИЋ)	627–636
Репартиција рефлекса вокалног <i>л</i> у говорима Лужнице и Пирота (ЉУБИСАВ Н. ЂИРИЋ)	637–644
Рефлекси финалног <i>л</i> у лексеми <i>заова</i> у говорима призренско- -тимочке дијалекатске зоне (АНА Р. САВИЋ-ГРУЈИЋ)	645–653
Вокалске редукције у говору Бастаса (ДРАГОМИР В. КОЗОМАРА)	655–662
О приступима у досадашњим истраживањима синтаксе падежа у херцеговачко-крајишким говорима (ЗОРАН М. СИМИЋ)	663–677

Циљне (намерне, финалне) реченице у сиринићком говору (РАДИВОЈЕ М. МЛАДЕНОВИЋ, БОЈАНА М. ВЕЉОВИЋ)	679–685
Вербализација концепта <i>здравље</i> у тимочко-лужничким говорима (ТАЊА З. МИЛОСАВЉЕВИЋ)	687–694

Ономастика

Marginalia onomastyczne (ZUZANNA V. TOPOLINSKA)	695–698
О релационим микропонимима у Рађевини (МИРЈАНА С. ПЕТРОВИЋ-САВИЋ)	699–705
Прилог реконструкцији ојконима <i>Вогошћа</i> (ЈЕЛЕНА В. ЈАЊИЋ)	707–714

Социолингвистика

Linguistic Ideology and the Art of Re-Edition on the Second Edition of Ioann Rajić's <i>History of Various Slavic Peoples</i> (1823) (МОТОКИ У. НОМАЧИ)	715–725
Знање студената о ауторству наших правописа (ВЕЉКО Ж. БРБОРИЋ)	727–735
Стандардни и матерњи језик из другачије перспективе (НАТАША Б. КИШ)	737–744
О уништеном писаном наслеђу на Косову и Метохији (на при- меру сачуваног дела једне породичне архиве) (МИТРА М. РЕЉИЋ)	745–752

Лингвокултурологија

Сложенице са именицом <i>вода</i> у српским народним говорима и српској култури (СОФИЈА Р. МИЛОРАДОВИЋ, ВЛАДАН З. ЈОВАНОВИЋ)	753–763
„Богатство“ – конвенционални суд у систему вредности у срп- ском језику и култури (НАТАША С. ВУЛОВИЋ)	765–772
Стереотип о Ери (ДАНИЈЕЛА С. СТАНИЋ)	773–781

Граматографија

Српско-рускословенски међуодноси у српским граматикама рускословенског језика прве половине 19. века (НАЈДА И. ИВАНОВА)	783–790
<i>Србска Грамаџика за гимназијалну младежъ Княжесѣтва Срѣје</i> Владимира Вујића (1856) (МИЛОШ Ђ. ОКУКА)	791–802

Библиографија

Преглед библиографија објављених у часопису <i>Наш језик</i> (АНА В. ГОЛУБОВИЋ)	803–811
--	---------

УДК 811.163.41'373.45
811.163.4'374

Оригинални научни рад
Примљено 27. новембра 2019. г.
Прихваћено 16. децембра 2019. г.

МАРИЈА С. ЂИНЂИЋ*
(Институт за српски језик САНУ, Београд)**

ТУРЦИЗМИ У 20. ТОМУ РЕЧНИКА САНУ

У 20. тому Речника САНУ забележен је немали број турцизама, а циљ овога рада јесте њихова регистрација и опис, уз утврђивање њиховог статуса у лексичком фонду српског језика. Уједно, спровешће се и семантичка контрастирања турцизама и одговарајућих речи у турскоме језику, с посебним освртом на оне турцизме који нису забележени у постојећим речницима турцизама.

Кључне речи: турцизам, позајмљеница, речник, лексема, дериват, покрајинска лексика, српски језик, турски језик.

Речник САНУ, велики тезаурусни речник српског језика, описује лексички фонд књижевног, као и народног језика. У досадашњих 20 томова Речника САНУ обрађено је нешто више од 241.000 речи. У последњем, 20. тому обрађено је 9.370 одредничких речи, од одреднице *йеџогодан*, закључно са одредницом *йогдегод*.¹

У 20. тому су забележене и речи страног порекла, на чије нас порекло упућује етимон који се наводи у оквиру речничке одреднице, а међу њима значајно место имају и турцизми. Лексеме које су пореклом из турског језика означене су квалификатором *џур.*, уз који се у загради наводи турски етимон. Ознака порекла се не наводи код деривата уколико је реч настала домаћим творбеним процесима (нпр. *йешић*,

* msdjindjic@gmail.com

** Овај рад је настао у оквиру пројекта *Лингвистичка исцртаживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (бр. 178009), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ О последњем, 20. тому Речника САНУ в. Ђинђић (2018).

йешикирић, йирјанићии, йишиманина, йишиманка, йихићияв, йихићиясї, йоазгинићии, йоајгирири се, йовећилићии и сл.).

Првих 20 томова бележи преко 4.500 одредница које су означене као турцизми.² Двадесет томова Речника САНУ пружа најпотпунији попис турцизама у српском језику и представља основу за писање речника турцизама којим би били обухваћени сви турцизми из књижевног и народног језика (исп. Ђинђић 2015: 487). Око 3.000 турцизама броји корпус турцизама у савременом српском језику, од којих више од 50% представља одомаћене и фреквентне турцизме (Ђинђић 2013: 553).

Међу турцизме овога тома који припадају стандардном језику спадају именички турцизми *йеш, йешикир, йилав, йиринач, йихићия*. Лексема *йешикир* изведена је од турског модела *peşkir* и има богату полисемантичну структуру, коју чине пет семантичких реализација. Само прва семантичка реализација припада стандарду, док су преостале означене квалификаторима покр., заст., жарг., разг.:

пешкѝр, -ира м (дијал. пешћир) (тур. *peşkir*) **1. а.** *убрус за лице, руке и шело, ручни оћирач, ручник. б.* покр. *мањи убрус за брисање усћиа и руку йри јелу, салвећиа. в.* етн. покр. *марама или шал који се обавија око главе и каје мушкарца(као део народне ношње), арук, йурбан; онај који носи йакав йешикир око главе; исп. пешкиран. г.* етн. покр. *дужи комад йлаћина, украшен нарочићим везом, који носи девер на свадби, односно којим се обавија икона, слика, огледало и сл. д.* покр. *велики комад йлаћина којим се нешићо йрекрива, засићире и сл., йрекривач, засићирач. љ.* покр. *в. софрански (йирайезни) йешикир (софра-йешикир) (изр.). 2.* анат. заст. *йанка ойна којом су обавијени или обложени органи у йрбушној дућљи, йрбушина марамица. 3.* анат. покр. **а.** *широк кожни набор исћод враћиа говечейиа, йодврайћник, йодвољак, марамица. б.* *једна од реса йод враћиом у йейла, минћуша, йодушњак. 4. а.* покр. *сводник, йодводач; неваљалац. б.* жарг. *хомосексуалац, йедер. 5.* спорт. разг. *сигнал, знак за йредају борбе у сћорћу; исп. бацити пешкир (изр.).*

Свим значењима заједничка је иста архисема – *комад йлаћина*. Ова позајмљеница преузета је са општим значењем *комад йлаћина за брисање, зашићићу од йрљања*, а од њега су се развила значења различитих примена. Када је реч о творбеном развоју ове лексеме, иако она бележи релативно велики број деривата, у питању је мања способност индуковања различитих семантичких процеса у деривацији, јер већи број деривата представља речи субјективне оцене, попут *йешикирак, йешикирина, йешикирић, йешикирићак, йешикирче, йешикирчина, йешикирчић*.

² О турцизмима 17. и 19. тома в. Ђинђић (2007) и Ђинђић (2015).

Лексема *peşkir* је персијског порекла и део је пасивног лексичког фонда у савременом турском књижевном језику. Овом лексемом именује се *шањи њешкир од њамучног конца; њамучни убрус, салветша*, док се лексемом *havlu* именује *њешкир* у примарном значењу које има у српском језику. У турским говорима Елазига, Малатје, Ордуа, Ушака користи се у значењу које има и у српском језику (ДС).³ Поређење значења лексема са значењима у савременом турском књижевном језику, као и у турским народним говорима само донекле и условно може дати одговоре у вези са семантиком и семантичким развојем тих лексема, јер је за то неопходан увид у историјску семантику лексике у оба језика. Турцизми у српском језику су у највећој мери дијалекатског порекла, усвајани су путем директних контаката говорника (Адамовић 1973: 236) из западнорумелијских дијалеката турског језика.⁴

С друге стране, дијалекатска грађа Речника САНУ обилује потврдама турцизама из различитих српских говора који нису забележени у постојећим речницима турцизама. И у овом тому Речника САНУ издвојиле су се лексеме које нису нашле своје место у Шкаљићевом (Шкаљић 1979) или Скоковом етимолошком речнику (Скок). Међу њима се налазе прилошке лексеме *њешин* и *њишим*, *њишин*:

пѐшин прил. (тур. *peşin*) покр. **1. а.** у овом *ѡренуѡку, исѡог ѡренуѡка, одмах, смесѡа* (пирот. крај, Ник. Ј.). **б.** *ѡрви ѡуѡ; у ѡрви мах, ѡрво* (ниш. крај, Христ.). **2. а.** *исѡред осѡалих, исѡред свих других, најред* (пирот. крај, Живк. М. 2). **б.** *наѡре, ѡримарно* (пирот. крај, Пеј. С.).

пѡишим | прил. (према тур. *peşin*, пре, унапред) покр. **а.** *ѡре, раније; пѡишин* | *наѡре, ѡрво*. — Ја сам пишим дошао па онда ти (Кост. Тод.). Пишин куршум после барут (ниш. крај, Стој. Д.). **б.** *одмах*. — Пишин да ни пратиш, викају, оно Јолче, да ни поје песму: „Славеј пиле, не пој рано!“ (Срем. 3, 111).

Ови прилози имају заједничку етимологију, али су посебно обрађени у Речнику САНУ, јер су у питању фонолошки различите одреднице. С обзиром на то да међу њима нема семантичког поклапања, изостала су и упућивања.

³ У говору Кандире, области Коцаелија, лексема *peşkir* користи се у значењу женске кецеље од пунијег лана (ДС).

⁴ Уз термин *румелијски дијалекѡи*, у литератури се користи и термин балкански турски дијалекти, поготово међу турским дијалектолозима (нпр. Коркмаз 2010; Гуншен 2012) стога што се под термином *румелијски* не подразумевају сви говори турских народа који су живели или живе на Балкану, попут Протобугара, Татара, Гагауза и Јурука, већ само дијалекти који припадају турском османском језику и који су се говорили или се и даље говоре на територији европског дела Турске, Бугарске, Македоније, Србије (углавном Косова и Метохије), Грчке и Албаније (Петровић 2012: 15, у фусноти).

У турском језику *peşin* има придевску, именичку и прилошку употребу, док је код нас усвојено прилошко значење.

peşin pers. I. prid. 1. који се одмах или unapred плаћа; supr. **veresiye. 2.** који се unapred isplaćuje (o dnevnicu, plati i sl.). **II. im. avans. III. pril. pre;** unapred (Ђинђић 2014).

Турцизам *йириз*, који бележи 20. том, јавља се у 19. тому Речника САНУ и код Скока у фонетској варијанти *йериз* у истом значењу, док Шкаљић не бележи ову лексему ни у једној варијанти:

пйириз¹ м (тур. perhiz) покр. *дијејџална исхрана, дијејџа*. — Јели ти одредио лекар пириз? (Ниш, Стој. Д.).⁵

У турском језику примарно значење је исто као и у српском језику:

perhiz im. pers. 1. dijeta. **2. relig.** post kod hrišćana i jevreja. – **yapmak/etmek 1)** držati dijetu; **2)** postiti (Ђинђић 2014).

Приликом поређења са грађом Шкаљићевог и Скоковог речника држали смо се принципа да као потврде узимамо и специфичне фонетске варијанте одређених лексема, нпр. у Речнику САНУ је под одредницом *йилав*, која је део стандарда, наведен и дијалекатски облик *йилаф* (**пилаф** в. *йилав*): Тако се, после свршене работе, госте мобе и међу Помацима, радичега им као јела „пеку баницу, варе пасуљ (или боб), чорбу, а неки богатији госте их и пилафом“ (Влај. 3, 302). У призренском турском говору јавља се фонетски облик *йиљаф*, док овај балкански турцизам у бугарском бележи варијанту *йилаф*, а у румунском и арумунском *pilaf*.⁶ У западнобалканским турским говорима постоји неколицина примера промене где сонант *v* у финалној позицији прелази у њему најближи глас по месту артикулације, консонант *f*, што је случај и са лексемом *йилав*: *pilaf* < pilav (Хафиз Кучукуста 2018: 191). Управо овакав пример илуструје колико је важно приликом анализе турцизама имати у виду и дијалекатске потврде из локалних турских говора из којих су позајмљенице преузете, јер су управо у њима садржани оригинални фонетски ликови, односно етимони.⁷

⁵ Губљење гласа *h* у медијалној позицији једна је од карактеристика турског призренског говора (Јусуф 1987: 62–64). У турским говорима на Косову, када се *h* губи иза консонанта, вокал који следи се продужава: *meyane* < *meyhane* (кафана), *periz* < *perhiz* (дијета), *tena* < *tenha* (тишина) (Хафиз Кучукуста 2018: 187).

⁶ Уп. Петровић 2012: 239–240.

⁷ Балкански турски дијалекти показују највећу сличност са говорима Трабзона, Ризеа, који припадају североисточноанадолијском дијалекту, и говору Ерзурума, који припада источноанадолијском дијалекту (исп. Карахан 1996: 54–96).

Затим, другачију фонетску варијанту лексеме *йускул* (*йушићул*)⁸ из Шкаљићевог речника налазимо у Речнику САНУ, у облику *йискуљ*:

йискӯљ м (дијал. пишул) (тур. *rüskül*) покр. **1.** *кићанка као украс на фесу*. — На глави [носи] морен фес с кратким пишлулом накривљен мало на лево око (Крст. А., ЦГл 1904, из грађе Р. САНУ). Лепо им [играчима у колу] стоји долама и дугачки пискуљ на фесу (Вељ. М., Браство 9–10, 397). Поврх свега тога се [у Врању] на капу пришије и пишул или китка. Пишул је ранијих година био од златне срме, а последњих година трајања ове ношње и од неколико низа ситна азбисера (Васиљевић Ј., ГлЕМ 1932, 26). **2.** *украсна кићанка на гајтану код завеса, ћилима и сл.* (Влај. 1). Ова лексема је део стандарда у турском језику и јавља се само у значењу *кићанке* (исп. Ђинђић 2014).

Највећи број турцизама овога тома јесу покрајинизми, попут лексема *йешикеш*, *йешилија*, *йешићахџа*, *йислук*, *йисмилеј*, *йешићахџа*, *йешићемаљ* (*йишићимаљ*), *йис*, *йиринџик*, *йирјан*, *йифћула* (*йифћуља*, *йифчула*), *йишерма*⁹, *йишим* (*йишин*), *йишкин*, *йишиман*¹, *йишиманлук*.

Међу покрајинским речима издваја се лексема *йешићемаљ* са богатијом полисемантичном структуром:

пештемאַљ, -аља м (тур. *peştalı*) покр. **1. а.** *велики йешикир за брисање шела или огрџање доњег дела шела йосле кујања (обично у хамаму)*. — На захтев суда ... изложиће јавној продаји ... три комада пештемаља за купање (СН 1890, 129). Преко рамена праметне пештемаљ, од којег стражњи део виси низ леђа, а предњи држи младожења десном руком на устима, те се тако „срамује“ (Петр. А. 1, 469). Пештемаљ је убрус или чаршав у бањикоји не мора бити плаветан, како вели Вук (ГлСУД59, 170). Никад није ишла сама [у хамам] ... За сваку [другарицу] узме по два чувава пештемаља. Први је половином увијала око паса ... Други, још већи и дебљи, долазио је тек на суво топло тело (Нинчић В., XX век 1938, 111). Онда сам се опет брисао чаршавом, ћебетом, завесама, јастуком, ћилимом, зеленим застирачем, пачавром, убрусом, носницом, пештемаљем (Вин. 5, 39). (Вук, Рј.; Р–К 2; Скок 5; И–Б 2). **б.** *йросџирка, йоњава, засџирач*. — Џенету се отворише врата ... | Изашле су ценетске хурије, | У рукама крмзли-пештемаљи, | Да прифате од шехита душе (НП, БВ 1902, 319). Џенету се отворила врата | Изашле су ценетске хурије | Изнијеле крзли пештемаље, | А да крвцу купе од шехита (НП Херм. 1, 216). Пештемаљем се застире одијело (Скок 5; РЈА). (НП Херм. 2, 642).

⁸ Скок не бележи ову лексему.

⁹ Код Шкаљића ова лексема има лик *йишурма* (Шкаљић 1979).

2. а. *марама или шал који мушкарци носе око враџа; војнички оковрајник* (Дубица, Хрв., Хрваћ.; Лика, Богдановић Ј., РЈА; Скок 5). **б.** *комад њлајна, крџа уојшине*. — Пештемаљ је она крпа, којом се завезује оно место где улази лулак у казанску лулу. Да не би одисало то се место замаже глином па се пештемаљ намаже цибором, која влагу одржава, и обавије да одржава влагу да се глина не оскори (Дучаловићи, Драгачево, Ков. Р.). **в.** *прекривач за зајрегу* (Левач, Буш. 1).

3. а. зан. *врџа кецеље, прегаче коју шегрт добија у знак унапређења у калфу*. — Пошто би шегрт положио стручни испит, није постао калфа, док га не би кушатисали, т. ј. док му не би шејх или његов замјеник припасао пештемаљ (кецеља) (Крешевљаковић Х., ЗНЖ 30, 100). Кад је под Турцима калфа хтео да добије мајсторско писмо, убаба (старешина еснафски) опасао би га пештемаљем (Трој. 7, 256). Нове мајсторе убаба би опасао „пештемаљем“, „кушатисао“ би их (Кост. К. 2, 132). **б.** етн. *врџа вунене сукње која се везује узицом*. — Пештемаљ је врста сукње, део доње женске одеће — вунене, ткане отворено; до отвора црвене боје на вертикалним пругама: зелене, жуте, плаве боје; остали део је плав и без украса; око паса убрана је и завезује се узицом (околина Лесковца, КЕМ).

У Речнику српскохрватскога књижевног језика (Речник МС) лексема *њештемаљ* оквалификована је као застарела и има само једно значење: *убрус од њамука за брисање њосле кујања*.

Попут лексеме *њештемаљ*, већина турцизама 20. тома данас не припада стандардном српском језику. Они су део или покрајинског или застарелог лексичког фонда. Међу застарелим речима је и војни термин, историзам *њијаде* (војник у пешадији, пешадинац), који је послужио као основ за патронимизацију на основу занимања. Презиме *Пијаде* говори да је у језику некада била у употреби лексема *њијаде* и управо кроз презиме она наставља да живи у српском језику.

Издвојени турцизми које не бележи Шкалајић углавном имају потврде само у збиркама речи из јужне Србије (Пирот, Ниш). Лексика турског порекла из народних говора српскога језика забележена у 20. тому представља још једну допуну броју досад незабележених и непротумачених турцизама и указује на потребу да се формира и комплетира корпус турцизама у српском језику.

ЛИТЕРАТУРА

Адамовић 1973: Милан Адамовић, О пореклу српскохрватских османизма, *Јужнословенски филолог* XXX/1–2, Београд, 229–236.

- Гуншен 2012: Ahmet Günşen, *Balkan Türk Ağızlarının Tasnifleri Üzerine Bir Değerlendirme*, *Turkish Studies – International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 7/4, Fall, 111–129.
ДС: *Derleme Sözlüğü (Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü)*, <https://sozluk.gov.tr/>, 15. 11. 2019.
- Ђинђић 2007: Марија Ђинђић, Турцизми у седамнаестом тому Речника САНУ, у: *Шездесет година Института за српски језик САНУ. Зборник радова II*, ур. Срето Танасић, Београд: Институт за српски језик САНУ, 45–51.
- Ђинђић 2013: Марија Ђинђић, *Турцизми у савременом српском књижевном језику (семантичко-деривациона анализа)*, докторска дисертација, Београд: Филолошки факултет.
- Ђинђић 2014: Марија Ђинђић, *Yeni Türkçe – Sırça Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Ђинђић 2015: Марија Ђинђић, Лексика турског порекла у 19. тому Речника САНУ, у: *Пућевима српских идиома*, ур. Милош Ковачевић, Владимир Поломац, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 479–488.
- Ђинђић 2018: Марија Ђинђић, *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, књига XX, *Његодан–Њодегод*, Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, Београд, 2017, стр. 800, *Prevodilac XXXVII*, 3–4 (80), 84–87.
- Јусуф 1987: Sureja Jusuf, *Prizrenski turski govor*, Priština: Jedinstvo.
- Карахан 1996: Leyla Karahan, *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Коркмаз 2010: Zeynep Korkmaz, *Balkan Türkçesi Ağızları İle Türkiye Türkçesi Ağızları Arasında Sosyo-Lengüistik Açından Kısa Bir Karşılaştırma*, *Bellekten II*, 103–118.
- Петровић 2012: Снежана Петровић, *Турцизми у српском призренском говору*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Речник МС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска, 1969–1976.
- Речник САНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XX, Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик, 1959–.
- Скок: Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971–1974.
- Хафиз Кучукуста 2018: Ajla Hafiz Küçükusta, *Uppredna analiza turskih dijalekata zapadnog Balkana*, Doktorska disertacija, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, Filozofski fakultet.
- Шкаљић⁴1979: Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo: Svjetlost.

Marija S. Đinđić

TURCISMS IN THE 20TH VOLUME OF THE DICTIONARY
OF THE SERBO-CROATION LITERARY LANGUAGE
AND VERNACULARS (RSA)

S u m m a r y

The Dictionary of the Serbo-Croatian Literary Language and Vernaculars (RSA) includes a large number of turcisms and represents an important source for studying turcisms of literary language and vernaculars as well. The aim of this paper is to register and describe the turcisms registered in the 20th volume of RSA, as well as determination of their status in the lexical fund of Serbian language. The biggest number of turcisms from this volume belong to dialect lexical fund. This research confirmed the fact that RSA possesses the richest inventory of turcisms in Serbian language and that represents the important starting point for creation the complete corpus of turcisms including all turcisms from literary language and vernaculars.

Keywords: turcism, loanword, dictionary, lexeme, derivative word, regional lexis, Serbian Language, Turkish Language.